

Re-Examining the Obligation of Marriage in the Event of Committing Sin or Fear of Committing Sin

Mostafa Dehghan^{1✉}

1. Department of Islamic Jurisprudence and Law, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Email: mostafa.dehghan@saadi.shirazu.ac.ir

 0000-0002-8629-1827

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received 17 December 2025

Received in revised form 19

February 2026

Accepted 8 March 2026

Available online 4 April 2026

Keywords:

obligation of marriage,
family jurisprudence,
individual jurisprudence,
social jurisprudence.

ABSTRACT

Objective: From a jurisprudential perspective, marriage is in itself recommended, but considering the secondary titles, it can be applied to the five obligatory rulings. One of the cases where marriage is obligatory as a secondary title is committing a sin or fearing committing a sin due to not having a spouse, which is agreed upon by later and contemporary jurists. In the present study, the sufficiency of the aforementioned secondary title for the obligation of marriage was examined.

Method: This research was conducted using a descriptive-analytical method with a critical approach. First, the historical course of the issue in jurisprudential works was examined, then the evidence for necessity, non-necessity, and the requirements of practical principles were examined.

Results: Studies indicate that the evidence presented on the obligation of marriage in the event of committing or fearing committing a sin is not sufficiently credible. Also, consideration of the individual and social effects and consequences of marriage without favorable conditions, especially at a young age, distorts the application of the ruling on obligation. In the event of the absence of valid evidence on obligation, the practical principle of acquittal applies.

Conclusions: In the present study, based on the authority of reason as one of the reliable sources of jurisprudential inference, and considering the obligations of permanent marriage for couples, as well as the individual and social corruption resulting from a marriage that is concluded only with the aim of suppressing instinct and without observing the desired conditions, and also reflecting on the verses of the Holy Quran, the theory of the non-obligatory nature of marriage in the event of committing or fearing committing a sin was presented as a defensible viewpoint.

Cite this article: Dehghan, M. (2026). Re-Examining the Obligation of Marriage in the Event of Committing Sin. *The Islamic Journal of Women and the Family*, 14(1), 87 - 101. <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.19977.2360>

© The Author(s). retain the copyright and full publishing rights.

DOI: <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.19977.2360>

Publisher: Al-Mustafa International University.

Introduction

Family and marriage are considered to be the most fundamental institutions of individual and social life, which have always been the focus of researchers in various sociological, psychological, legal and jurisprudential dimensions. In the science of jurisprudence, the first principle in marriage is its inherent desirability; however, this ruling, considering the secondary titles, finds applicability to all five obligatory rulings (obligation, desirability, permissibility, dislike and prohibition). Among the cases in which the obligation of marriage is raised as a secondary title is the occurrence or fear of committing a sin due to celibacy. According to the application of the famous view, the mere commission or fear of committing a sin is sufficient to prove the obligation of marriage. This theory, which was first proposed by Allamah Hilli in Imami jurisprudence, has been accepted as an acceptable and well-known fatwa by most later and contemporary jurists, both Usuli and Akhbari, despite the few criticisms made against it by some jurists such as Sahib Jawaher (cf., Allamah Hilli, 1410AH; Allamah Hilli, 1413AH; Allamah Hilli, 1420AH; Fazel Miqdad, 1994; Ameli, 1410AH; Tabataba'i Yazdi, 1419AH; Hurr Ameli, 1412AH). In the contemporary era, this theory has been accompanied by various restrictions and details; some jurists have considered the obligation to occur or be certain of occurring in a forbidden situation, some have considered the fear of the forbidden sufficient, some have added the clause "involuntary", and others have absolutely considered the obligation to occur in the event of committing or fearing committing a sin. However, the fundamental question is whether this secondary title alone is sufficient to prove the obligation of marriage, or whether it is also necessary to meet other conditions such as responsibility, financial means, and psychological readiness. The answer to this question requires a critical review and critique of the jurisprudential evidence for this theory, as well as attention to the individual and social dimensions of marriage, which have received less attention in the paradigm of individual jurisprudence.

This study, with a critical approach, seeks to re-examine and evaluate the evidence for the famous theory of the obligation of marriage in the event of committing or fearing committing a sin, and challenges the mere sufficiency of this secondary title to prove the obligation of marriage. This study also attempts to present the theory of the non-obligatory nature of marriage in the aforementioned assumption as a justified and defensible viewpoint by looking at the social dimensions of marriage and relying on reliable jurisprudential sources, including the Holy Quran, reason as one of the sources of inference, and practical principles.

Method

The present study was conducted using a descriptive-analytical method with a critical approach, and its data was collected by referring to reliable library sources and electronic databases. The structure of the article is designed in such a way that first, the historical course of the issue in jurisprudential works from Ibn Hamzah to contemporary jurists was examined in order to clarify how this theory was formed and developed. Then, the evidence proving the

obligation of marriage in the aforementioned hypothesis was analyzed and criticized, and after that, the reasons for its non-obligatory nature were presented in two parts: Quranic evidence and rational evidence based on social interests. Finally, given the lack of valid ijthihad evidence in this issue, the position of practical principles, especially the principle of innocence, in the doubts of jurisprudential obligation was explained.

Results

Studies have shown that the evidence presented on the obligation of marriage in the event of committing or fearing committing a sin is not sufficiently credible. The argument based on the third verse of Surah Nisa is flawed in several ways: First, the context of the verse, which is about orphans and the prohibition of disposing of their property, shows that the verse is in the position of expressing an alternative to marrying orphan girls, and the wording of the command in it, in accordance with the context, indicates permissibility and suggestion, not obligation. Second, the fear of committing a sin, which is raised in verse 25 of Surah Nisa, refers to the ruling on the conditional permissibility of marrying a slave girl, and it is not used as an obligation; especially since the continuation of the verse says: "...and if you are patient, it is better for you..." which clearly indicates that it is not obligatory (cf., Tabarsi, 1993; Tabataba'i, 2011; Fazel Miqdad, 1994; Najafi, 1404AH).

The second argument that marriage is obligatory as a necessary prerequisite (renouncing the forbidden) also faces the fundamental problem that in the science of principles, the necessary prerequisite is something without which the realization of the pre-requisite is not possible (Akhund Khorasani, 1409AH; Makarem Shirazi, 1992); while observing piety and chastity without marriage is also possible, and verses of the Quran, such as verse 33 of Surah Nur, which explicitly commands single people to renounce sin, emphasize the possibility of abandoning sin without marriage. In addition, marriage cannot provide assurance of complete abandonment of sin, and fear of sin has degrees that are not specified in this theory.

On the other hand, attention to social interests and corruption, based on official statistics, shows that the ratio of divorce to marriage in Iran has increased from 12 in 2006 to more than 47 in the first two months of 2023, leading to consequences such as addiction, delinquency, suicide, mental problems, and severe vulnerability of women and children (Kurd Zanganeh and Ghasemi Ardahaei, 2023; Kalantari & et al, 2011). Considering the premature puberty of adolescents and their lack of personal, psychological, and economic readiness to form a family, imposing the rule of marriage obligation at an early age not only leads to increased social harm, but is also inconsistent with the dynamics and updating of Shiite jurisprudence, which always pays attention to the requirements of time and place. Finally, in the absence of valid evidence of obligation, the practical principle of acquittal applies.

Conclusions

The final conclusion of the study is that the evidence presented to prove the obligation of marriage in the event of committing or fearing committing a sin is not sufficiently credible, and the obligation of marriage cannot be proven by relying solely on the possibility of sin. On the other hand, the verses of the Quran (especially verse 25 of Surah Nisa) and rational arguments based on social interests and corruptions strengthen the theory of non-obligatory. In the absence of valid evidence of obligation, the principle of acquittal also applies. The author emphasizes that this issue has been examined mainly from the perspective of individual jurisprudence, while marriage is inherently a social institution with important social functions, and it is appropriate that the chapters of family jurisprudence, especially in future studies, be re-examined from the perspective of social jurisprudence in order to achieve more efficient rulings that are more appropriate to the needs of the time. The specific suggestion of this study is to re-examine other branches and rulings of family jurisprudence from the perspective of social jurisprudence.

Author Contributions

All authors participated equally in the design of the study, writing the article, and editing the final versions.

Data Availability Statement

Data are available from the authors upon request.

Acknowledgements

The author would like to thank the Department of Islamic Jurisprudence and Law at Shiraz University, who were the spiritual supporters of this research.

Ethical Considerations

The author emphasizes that all ethical principles have been observed in conducting and publishing this research. This has been confirmed by all authors. Cases such as falsification of data, distortion of results, plagiarism, and any other unethical behavior have been strictly avoided in this study.

Funding

This study was conducted without receiving any financial support from government, commercial, or non-profit organizations..

Conflict of Interest

The author declares that there are no conflicts of interest in connection with this study. In other words, there were no financial or personal interests that could affect the results of the study.

بازپژوهی وجوب ازدواج در صورت ارتکاب معصیت یا ترس از ارتکاب معصیت

مصطفی دهقان^۱

۱. استادیار گروه آموزشی فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. رایانامه: mostafa.dehghan@saadi.shirazu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۱/۱۵

کلیدواژه‌ها:

وجوب ازدواج،

فقه خانواده،

فقه فردی،

فقه اجتماعی.

هدف: ازدواج از نظرگاه فقهی فی نفسه مستحب است، اما با لحاظ عناوین ثانوی، قابلیت انطباق بر احکام تکلیفی پنج‌گانه را می‌یابد. یکی از موارد وجوب نکاح به عنوان ثانوی، ارتکاب معصیت یا ترس از ارتکاب معصیت به دلیل نداشتن همسر است که فقهای متأخر و معاصر با آن موافق هستند. در پژوهش حاضر کفایت عنوان ثانوی مذکور برای وجوب ازدواج بررسی شد.

روش پژوهش: این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد انتقادی انجام شد. ابتدا سیر تاریخی مسئله در آثار فقهی و سپس ادله وجوب، عدم وجوب و همچنین مقتضای اصول عملیه مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها: بررسی‌ها حاکی از این است که ادله اقامه شده بر وجوب ازدواج در فرض ارتکاب یا خوف ارتکاب معصیت، از اعتبار کافی برخوردار نیست. همچنین التفات به آثار و تبعات فردی و اجتماعی ازدواج فاقد شرایط مطلوب، به‌ویژه در سنین پایین، اطلاق حکم به وجوب را مخدوش می‌کند. در فرض فقدان دلیل معتبر بر وجوب، اصل عملی براءت جاری می‌شود.

نتیجه‌گیری: در پژوهش حاضر با استناد به حجیت عقل به مثابه یکی از منابع معتبر استنباط فقهی و با در نظر داشتن تکالیف مترتب بر نکاح دائم برای زوجین، همچنین با عنایت به مفسد فردی و اجتماعی حاصل از ازدواجی که فقط با هدف فرو نشاندن غریزه و بدون رعایت شرایط مطلوب منعقد می‌شود، و نیز با تأمل در مجموعه آیات قرآن کریم، نظریه عدم وجوب ازدواج در فرض ارتکاب یا ترس از ارتکاب معصیت، به عنوان دیدگاهی قابل دفاع ارائه شد.

استناد: دهقان، مصطفی (۱۴۰۵). بازپژوهی وجوب ازدواج در صورت ارتکاب معصیت یا ترس از ارتکاب معصیت. پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده،

۱۴(۱)، ۸۷-۱۰۱. <https://doi.org/10.22034/ijwf.2025.19977.2360>

ناشر: جامعه المصطفی العالمیه. © نویسندگان.

مقدمه

تشکیل خانواده و ازدواج از مباحث مهم زندگی فردی و اجتماعی است که تأثیر بسزایی در تنظیم روابط بین افراد و نسل آینده دارد و زوایای آن از ابعاد مختلف جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، حقوق، فقه، فرهنگ و... قابل بررسی و تحلیل است. با توجه به اینکه علم فقه، رسالت تعیین احکام شرعی افعال مکلف را به دوش می‌کشد (ر.ک.، عاملی، بی‌تا، ۹۴/۱) بررسی حکم فقهی ازدواج، یکی از مسائل این دانش است که در کتاب نکاح به آن پرداخته می‌شود. اهمیت مسئله فقه خانواده به حدی است که با وجود اینکه روش قرآن در احکام فقهی، بیان مختصر و اشاره به خطوط کلی مباحث فقهی است و بخش اندکی از احکام فقهی در قرآن انعکاس یافته‌اند، مسئله ازدواج، طلاق و حقوق زوجین و فرزندان با جزئیات قابل توجهی در قرآن مطرح شده است. هرچند مسئله خانواده و ازدواج در مباحث فقهی به طور رسمی در ابواب «نکاح» و «طلاق» جای گرفته‌اند (ر.ک.، محقق حلی، ۱۴۰۸ ه.ق، ۲/۲۰۹؛ موسوی خمینی، ۱۴۳۴ ه.ق، ۲/۲۱۰)، در همه مباحث فقهی مورد توجه برخی از احکام قرار دارد؛ از مسئله تفاوت ثواب نماز فرد متأهل و مجرد در باب «صلات» (ر.ک.، موسوی خمینی، ۱۴۳۴ ه.ق، ۲/۲۱۱) و بحث زکات فطره افراد واجب‌النفسه، در باب «زکات» (ر.ک.، موسوی خمینی، ۱۴۳۴ ه.ق، ۲/۳۰۷) گرفته تا مباحث ارث. حکم فقهی تشکیل خانواده و ازدواج از مباحثی است که آثار کهن و روزآمد فقهی آن را بررسی کرده‌اند. یکی از نظریاتی که بعد از علامه حلی به نظریه‌ای مشهور و مقبول میان فقها تبدیل شد، وجوب ازدواج در صورت وقوع در گناه یا ترس از وقوع در گناه به دلیل نداشتن همسر است. در نوشتار حاضر با بازخوانی، نقد ادله و استنادات فقهی این فتوا که در فقه فردی سابقه‌ای دیرینه دارد، این موضوع از زوایای نو واکاوی می‌شود.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد انتقادی انجام شد و داده‌های آن با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و پایگاه‌های الکترونیکی معتبر گردآوری شد. ساختار مقاله بدین ترتیب طراحی شده که نخست، سیر تاریخی مسئله در آثار فقهی از ابن حمزه تا فقه‌های معاصر بررسی شد تا روشن شود که این نظریه چگونه شکل گرفته و تحول یافته است. سپس ادله اثبات وجوب ازدواج در فرض مذکور واکاوی و نقد شد و پس از آن، دلایل عدم وجوب در دو بخش ادله قرآنی و ادله عقلی مبتنی بر مصالح اجتماعی ارائه گردید. در نهایت، با توجه به فقدان دلیل اجتهادی معتبر در این مسئله، جایگاه اصول عملیه، به ویژه اصل برائت، در شبهات حکمیه وجوبیه تبیین شد.

ادبیات موضوع و چارچوب نظری پژوهش

۱. سیر تاریخی مسئله در آثار فقهی

در آثار فقهی، حکم فقهی ازدواج، استحباب است. (ر.ک.، شیخ صدوق، ۱۴۱۵ ه.ق؛ مفید، ۱۴۱۰ ه.ق؛ شیخ طوسی، ۱۳۸۷، ۱۵۲/۴؛ محقق حلی، ۱۴۰۸ ه.ق، ۲/۲۱۰؛ علامه حلی، ۱۴۱۰ ه.ق، ۲/۴) باید دانست که استحباب، تنها حکم تکلیفی برای ازدواج نیست و احکام فقهی دیگر مانند کراهت و اباحه نیز برای ازدواج ذکر شده است (ر.ک.، ابن حمزه، ۱۴۰۸ ه.ق). این تفاوت به معنای تعارض و اختلاف فقها در استنباط حکم ازدواج نیست؛ زیرا تفاوت احکام شرعی که برای ازدواج ذکر شده است به دلیل تفاوت احکام اولیه و ثانویه موضوعی خاص است. هنگامی که سخن از استحباب ازدواج مطرح می‌شود نکاح براساس طبع اولیه و بدون در نظر گرفتن عناوین ثانویه و عارضی مورد نظر است، اما براساس عناوین ثانویه عارضی، ازدواج به سایر احکام تکلیفی نیز تقسیم می‌شود (عاملی، ۱۴۱۳ ه.ق، ۷/۱۴؛ محقق سبزواری، ۱۳۸۱، ۲/۷۹).

اولین فقیهی که ازدواج را به حسب حکم شرعی تقسیم و حکمی غیر از استحباب برای آن بیان نمود، مرحوم ابن حمزه در وسیله است که ازدواج را به مستحب، مکروه و مباح تقسیم کرده است. (ابن حمزه، ۱۴۰۸ هـ.ق) مبنای تقسیم ایشان این است که اگر فردی میل و قدرت بر ازدواج داشته باشد، نکاح مستحب و اگر هیچ یک را نداشته باشد ازدواج مکروه و اگر یکی از آن دو را داشته باشد، ازدواج مباح است.

براساس بررسی نگارنده، مسئله وجوب ازدواج، برای نخستین بار توسط علامه حلی در فقه امامیه مطرح شده است. ایشان در کتب مختلف فقهی به این مسئله پرداخته است. ایشان در برخی آثار خود در صورت خوف وقوع در محذور (علامه حلی، ۱۴۲۰ هـ.ق، ۴/۳) و در برخی دیگر در صورت خوف وقوع در زنا، نکاح را در زمره واجبات شمرده است (علامه حلی، ۱۴۱۰ هـ.ق، ۲/۴؛ علامه حلی، ۱۴۱۳ هـ.ق، ۳/۵). فتاوی علامه حلی مبنی بر وجوب نکاح در صورت ترس انجام معصیت، توسط برخی فقها به چالش کشیده شده است (ر.ک.، نجفی، ۱۴۰۴ هـ.ق، ۴۰۲/۲۹)، اما این موضوع نه تنها در بین بسیاری از فقها (ر.ک.، فاضل مقداد، ۱۳۷۳، ۱۳۶/۲؛ عاملی، ۱۴۱۰ هـ.ق، ۸۵/۵؛ طباطبایی یزدی، ۱۴۱۹ هـ.ق، ۴۸۳/۵) بلکه در میان اخباریون نیز مقبول واقع شده است (حر عاملی، ۱۴۱۲ هـ.ق، ۷۵/۷). برای وجوب ازدواج، صورت دیگری نیز در برخی از آثار فقهی بیان شده است که وجوب ازدواج به واسطه نذر، عهد، قسم و امثال این عناوین است (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۹ هـ.ق، ۴۸۳/۵).

در مورد وجوب ازدواج در صورت ارتکاب یا ترس از ارتکاب معصیت، فتاوی فقههای معاصر با توجه به شرایط و قیودی که برای آن بیان کرده اند در چند نظریه دسته بندی می شود:

الف) وجوب ازدواج زمانی که به دلیل نداشتن همسر، ترس از انجام فعل حرام داشته باشد. منظور از فعل حرام فقط گناهان کبیره ای مانند زنا نیست بلکه مواردی مانند چشم چرانی را نیز شامل می شود. (مکارم شیرازی، ۱۴۲۴ هـ.ق، ۱۱/۱)

ب) وجوب نکاح در صورت وقوع در حرام. (بروجردی، ۱۳۹۲؛ موسوی خمینی، ۱۳۹۲؛ خویی، ۱۴۲۲ هـ.ق؛ هاشمی شاهرودی، ۱۳۹۰؛ پایگاه اطلاع رسانی...، بی تا؛ حسینی سیستانی، ۱۳۹۳) منظور از این فتوا این نیست که بعد از وقوع در حرام، ازدواج واجب می شود. وقوع در حرام در این فتوا به معنای اطمینان به وقوع در حرام است (فاضل لنکرانی، ۱۴۲۶ هـ.ق). براساس این فتوا وقتی فردی می داند یا اطمینان دارد به دلیل نداشتن همسر، آلوده به معصیت می شود، واجب است ازدواج کند.

ج) وجوب ازدواج در صورتی که وقوع در حرام، بدون اختیار باشد؛ یعنی فرد می داند که اگر ازدواج نکند قدرت کنترل خود را ندارد و مرتکب کار حرام می شود. (شبیری زنجانی، ۱۳۸۸) آیت الله شبیری زنجانی علاوه بر ذکر قید بدون اختیار در فتاوی خود در توضیح فتاوی صاحب عروه متذکر شده است که هر چند مرحوم یزدی قید بدون اختیار را ذکر نکرده است، اما فتاوی ایشان ناظر به همین فرض است و گرنه اگر فرد می داند حتی در صورت عدم ازدواج می تواند خود را کنترل کند، اما با اختیار مرتکب حرام می شود ازدواج واجب نیست (شبیری زنجانی، ۱۴۱۹ هـ.ق، ۳۹/۱). تفسیر ایشان از فتاوی صاحب عروه در مورد سایر فقها نیز قابل طرح است، هر چند برخی فقها تصریح کرده اند که اگر چه در صورت وقوع در حرام، ازدواج واجب است، اما وجوب اختیار ترک حرام به قوت خود باقی است (علوی گرگانی، ۱۳۸۷). این نشان می دهد که وجوب ازدواج، مرتبط با زمانی است که فرد قدرت ترک حرام را دارد، اما به طور اختیاری مرتکب معصیت می شود.

د) وجوب ازدواج در صورتی که فرد به دلیل نداشتن همسر در حرام بیفتد یا ترس از انجام فعل حرام داشته باشد. (اراکي، ۱۴۱۴ هـ.ق، ۹۳/۲)

مسئله وجوب ازدواج در میان فقههای معاصر به دو بحث ارتکاب معصیت و ترس از ارتکاب معصیت پیوند خورده است. پژوهش حاضر تلاش می کند در چارچوب روش اجتهاد و استنباط صحیح احکام فقهی، ابتدا دلایل وجوب ازدواج را واکاوی و

سپس دلایل عدم وجوب آن را طرح و در نهایت و بعد از بررسی ادله اجتهادی، اصول عملیه قابل طرح در این بحث را بررسی کند.

۲. ادله وجوب ازدواج

۱-۲. ادله وجوب ازدواج در قرآن

خداوند در آیه سوم سوره نساء می‌فرماید: «وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا؛ و اگر می‌ترسید از اینکه به‌هنگام ازدواج با دختران یتیم عدالت را رعایت نکنید از ازدواج با آنان چشم‌پوشی کنید و با زنان پاک دیگر ازدواج کنید؛ دو یا سه یا چهار همسر، و اگر می‌ترسید عدالت را درباره همسران متعدد رعایت نکنید، فقط یک همسر بگیرید و یا از زنانی که مالک آنها هستید، استفاده کنید. این کار بهتر است و از ظلم و ستم جلوگیری می‌کند». آیه مذکور یکی از دلایلی است که برای اثبات وجوب نکاح در صورت خوف وقوع در معصیت ذکر شده است (علامه حلی، ۱۳۸۷، ۳/۳). ارتباط این آیه با وجوب نکاح این است که در این آیه، کلمه «فانکحوا» به صورت صیغه امر به کار رفته است و صیغه امر دلالت بر وجوب می‌کند (آخوند خراسانی، ۱۴۰۹ ه.ق). از طرفی، به قرینه آیه ۲۵ همین سوره که تعبیر «ذلک لمن خشی العنت منکم» را به کار برده است، می‌توان نتیجه گرفت که وجوب نکاح که از آیه استفاده می‌شود، مطلق نیست، بلکه مقید به خوف وقوع در معصیت است (علامه حلی، ۱۳۸۷، ۳/۳).

بررسی استدلال: هر چند دلالت صیغه امر بر وجوب از قواعد مشهور دانش اصول فقه است (آخوند خراسانی، ۱۴۰۹ ه.ق) و تمام اندیشمندان اصولی بر آن توافق دارند، اما ظهور صیغه امر در وجوب، در صورتی قابل قبول است که هیچ قرینه‌ای برخلاف آن در کلام نیامده باشد. در غیر این صورت باید با توجه به قرینه، صیغه امر معنی شود و در مورد این آیه، قرینه‌ای بر نفی وجوب قابل طرح است. سیاق آیه شریفه و آیات پیشین حکایت از آن دارد که صیغه امر در این آیه دلالتی بر وجوب ندارد. ابتدا باید معنای آیه با توجه به سیاق آن روشن شود تا بتوان قضاوت صحیحی نسبت به دلالت «فانکحوا» بر وجوب داشت. در مورد معنای آیه شریفه نظرات گوناگونی مطرح شده که در تفسیر مجمع البیان (طبرسی، ۱۳۷۲، ۱۱/۳) و المیزان (طباطبایی، ۱۳۹۰، ۱۶۷/۴) به آن اشاره شده است. با توجه به سیاق آیات مذکور که مربوط به ایتام است، استفاده از اموال ایتام در آیه قبل نهی شده است. در ابتدای این آیه نیز مسئله ترس از عدم رعایت عدالت بین ایتام مطرح شده است.

همچنین با توجه به روایتی که این آیه را با آیه ۱۲۷ همین سوره مرتبط می‌کند (قمی، ۱۳۶۳، ۱۳۰/۱) چنین به نظر می‌رسد که آیه در مقام بیان جایگزین برای ازدواج با ایتام است و می‌فرماید: «اگر به دلیل نهی از ظلم به ایتام و نهی از استفاده از اموال ایتام از ازدواج با دختران یتیم می‌ترسید با دختران غیر یتیم (بالغ) ازدواج کنید و می‌توانید تا چهار همسر برای خود انتخاب کنید و اگر ترس از عدم رعایت عدالت در مورد تعدد همسر دارید به یک همسر اکتفا کنید». بنابراین، امر در آیه نه به معنای وجوب، بلکه به معنای جواز و پیشنهاد ازدواج با غیر یتیم است؛ زیرا امر به ازدواج با غیر ایتام پس از ذکر ترس از عدم رعایت قسط در ایتام آمده است و حاکی از آن است که خوف از عدم قسط مرتبط با ایتام در مورد ازدواج با افراد بالغ، منتفی است (نجفی، ۱۴۰۴ ه.ق، ۲۹/۱۰). آیه در مقام بیان یک جایگزین برای ازدواج با ایتام است. همچنین به عدم دلالت آیه بر وجوب در آثار فقهی نیز تأکید شده است (فاضل مقداد، ۱۳۷۳، ۱۴۰/۲).

خوف وقوع گناه که در آیه ۲۵ سوره نساء آمده است مربوط به حکم مذکور در همان آیه مبنی بر جواز ازدواج با کنیز است. از این آیه، فقط جواز ازدواج با کنیز با وجود دو شرط عجز از ازدواج با غیر کنیز و خوف وقوع در معصیت برداشت می‌شود. در این حالت، ازدواج جایز و نه واجب می‌شود. بنابراین، در ادامه فرموده است: «اگر صبر کند و با کنیز ازدواج نکند، بهتر است».

۲-۲. وجوب ازدواج از باب مقدمه واجب (ترک حرام)

رعایت حدود الهی در مورد احکام زن و مرد بسیار مهم است. این مسئله مورد توجه ویژه شارع قرار گرفته است. توجه و اهتمام به این مسئله به گونه‌ای است که در آیات قرآن، احکام سلبی و ایجابی متعددی درباره آن مطرح شده است؛ مانند نهی از نزدیک شدن به زنا (ر.ک.، اسراء: ۳۲)، وجوب حفظ فرج (ر.ک.، مومنون: ۵)، وجوب حفظ نگاه (ر.ک.، نور: ۳)، لزوم مجازات زانی و زانیه (ر.ک.، نور: ۲) و... با توجه به اینکه رعایت این حدود مورد اهتمام شارع است اگر فردی از ارتکاب آنها خوف دارد و می‌ترسد که به دلیل غریزه جنسی مرتکب چنین گناهایی شود باید برای رعایت این حدود و احکام ازدواج کند و خود را از خطر ارتکاب چنین گناهایی نجات دهد. ازدواج وسیله‌ای برای جلوگیری از ارتکاب گناه است. به نظر می‌رسد تعبیر برخی از فقها در مورد وجوب ازدواج در صورت خوف وقوع در معصیت، ناظر به چنین استدلالی است (کاظمی، بی تا، ۲۱۰/۳). آیت‌الله فاضل لنکرانی در مسئله شماره ۲۵۶۵ رساله عملیه خود می‌گوید: «کسی که به واسطه نداشتن زن به حرام می‌افتد، واجب است زن بگیرد. این وجوب برای جلوگیری از حرام است؛ یعنی اگر مطمئن شود که به حرام می‌افتد، واجب است زن بگیرد» (فاضل لنکرانی، ۱۴۲۶ ه.ق). در این نگاه، ازدواج مقدمه‌ای برای حفظ نگاه، پاکدامنی و سایر تکالیف است.

بررسی استدلال: بحث مقدمه واجب، از مباحث کهن و پردامنه علم اصول فقه است که مورد توجه بسیاری از اصولیان قرار گرفته است. بحث مقدمه واجب در خلال مباحث عمیقی که حول آن سامان یافته است به مثابه یک واجب عقلی مورد پذیرش اصولیون است. (کاظمی خراسانی، ۱۴۲۴ ه.ق، ۲۶۲/۱) در مورد وجوب شرعی مقدمه واجب، مبانی گوناگونی مطرح شده است. برخی از اصولیون، وجوب مقدمه را منحصر به وجوب عقلی می‌دانند و وجوب شرعی آن را انکار کرده‌اند (منتظری، ۱۴۱۵ ه.ق؛ مظفر، ۱۴۲۶ ه.ق) و در بین کسانی که وجوب شرعی آن را قبول دارند تفصیلات گوناگونی مطرح شده است (آخوند خراسانی، ۱۴۰۹ ه.ق).

اثبات وجوب نکاح، مقدمه واجب است. فارغ از مباحث و تفصیلاتی که در علم اصول درباره مقدمه واجب مطرح شده است دو سؤال مهم مطرح است: نخست اینکه، آیا رعایت حدود الهی در مورد رابطه زن و مرد متوقف بر ازدواج است یا نه؟ این سؤال در حقیقت، سؤال از مقدمه بودن ازدواج برای رعایت حدود الهی است. در مباحث اصولی، اصطلاح مقدمه ضابطه‌ای خاص دارد که تطبیق آن بر محل بحث مورد سؤال است. در معنای عرفی، هر کاری که برای تحقق کاری دیگر انجام شود مقدمه شناخته می‌شود و به طور حتم، لازم نیست تحقق ذی‌المقدمه بدون مقدمه ممکن نباشد، اما در دانش اصول فقه، مقدمه چیزی است که تحقق ذی‌المقدمه بدون آن ممکن نیست (آخوند خراسانی، ۱۴۰۹ ه.ق). اگر از نظر عقلی، ارتباطی بین مقدمه و ذی‌المقدمه نباشد، اما به طور متعارف، مقدمه قبل از ذی‌المقدمه محقق شود به آن مقدمه عادی می‌گویند که در علم اصول فقه موضوع بحث نیست (آخوند خراسانی، ۱۴۰۹ ه.ق). بنابراین، اگر ذی‌المقدمه، متوقف بر امری بود آن را مقدمه می‌نامند. به همین دلیل به آن مقدمه وجودیه نیز می‌گویند؛ در مقابل مقدمه وجوبیه که وجوب ذی‌المقدمه بر آن متوقف است. بنابراین، مقدمه واجب، مقدمه‌ای است که تحقق واجب بدون آن ممکن نباشد.

با توجه به روشن شدن معنای مقدمه واجب این مسئله باید بررسی شود که آیا ازدواج کردن نسبت به رعایت حدود الهی مرتبط با زن و مرد، مقدمه واجب است؟ به سخن دیگر، آیا رعایت احکام مطرح شده در مورد روابط زن و مرد، بدون ازدواج امکان ندارد؟ روشن است که رعایت حدود الهی متوقف بر ازدواج نیست، البته ازدواج و تأمین مشروع غرایز جنسی می‌تواند به کنترل نفس و خودداری از حرام کمک کند، اما تقوا و خودداری از چنین گناهایی بدون ازدواج نیز ممکن است. لازمه عدم امکان رعایت تقوی بدون ازدواج این است که امر به تقوی و کنترل نگاه و پاکدامنی برای افراد مجرد، تکلیفی غیر مقدور باشد و در نتیجه، اوامر و آیات مرتبط با خودداری از گناهان جنسی که مورد اشاره قرار گرفت، مختص افراد متأهل خواهد بود؛ زیرا تکلیف فرد بی‌همسر به تقوی و ترک گناه، تکلیفی خارج از حیطه قدرت مکلف است و چنین تکلیفی بر شارع روا

نیست. واضح است که چنین نتایجی قابل التزام نیست و آیات و ادله‌ای که احکام مذکور را بیان کرده‌اند، چنین احکامی را مقید به متأهلین نمی‌دانند و هیچ فقیهی نیز چنین فتوایی نداده است.

انسان موجودی مختار است و تا زمانی که از او سلب اختیار نشده است، حتی با وجود تمایلات و فشارهای غریزی می‌تواند رفتار خود را هرگونه که بخواهد، تنظیم کند و از گناه اجتناب کند. قرآن در آیه ۲۵ سوره نساء، بعد از بیان حکم جواز ازدواج با کنیز برای کسانی که نمی‌توانند با زنان آزاد ازدواج کنند، می‌فرماید: «جواز ازدواج با کنیز برای کسی است که می‌ترسد به گناه بیفتد و صبر برای شما بهتر است». در این آیه، جواز ازدواج با کنیز برای کسی که توان ازدواج با زنان آزاد را ندارد و ترس از ارتکاب حرام دارد، تجویز شده است و نه واجب و در ادامه فرموده است: «اگر صبر کنید بهتر است». صبر در آیه به صبر و خودداری از ازدواج با کنیز تفسیر شده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ۲۵۱/۳). برخی از مفسرین نیز آن را به معنای خودداری از ازدواج با کنیز و خودداری از زنا معنی کرده‌اند (طبرسی، ۱۳۷۲، ۵۵/۳). با اینکه حکم به جواز ازدواج با کنیز مربوط به مورد عدم توانایی ازدواج با زنان آزاد و ترس از وقوع در معصیت است، بعد از آن بر صبر و خودداری از ازدواج با کنیز تأکید شده است که نشان می‌دهد انسان هرچند از نظر غریزه جنسی تحت فشار باشد، می‌تواند خود را کنترل کند. خداوند در سوره نور بعد از بیان احکام گوناگونی در مورد رابطه زن و مرد (احکامی مانند لزوم مجازات زناکار، حفظ نگاه، حجاب و پوشاندن زینت و لزوم فراهم کردن شرایط ازدواج برای افراد بی‌همسر) در آیه ۳۳ می‌فرماید: «کسانی که راهی برای ازدواج نمی‌یابند باید عفت و پاکدامنی پیشه کنند». همان‌طور که از مراجعه به آیات مذکور قابل استفاده است ترک گناه و به تعبیر قرآن کریم، «استعفاف»، حتی برای کسی که همسر ندارد، مقدور است. بنابراین، مورد امر قرار گرفته است.

پاسخ سؤال اول این است که رعایت تقوی و حدود الهی در مورد رابطه زن و مرد، متوقف بر ازدواج نیست تا عدم ازدواج باعث سلب اختیار باشد و فرد مجرد، قدرت حفظ خود و رعایت تقوی را نداشته باشد، بلکه انسان حتی اگر بدون همسر باشد قدرت کنترل خود را دارد. همچنین می‌تواند با کارهایی مانند روزه گرفتن و... قدرت خود بر کنترل نفس را تقویت کند. بنابراین، هرچند رعایت حدود الهی لازم و واجب است، اما ازدواج، مقدمه آن نیست تا در قالب مقدمه واجب، واجب باشد. سوال دوم: آیا خوف وقوع در معصیت با ازدواج از بین می‌رود؟ برخی از فقها در مورد وجوب ازدواج، مسئله ترس از انجام حرام را مطرح کرده‌اند. سؤال این است که چه رابطه‌ای بین خوف وقوع در معصیت و ازدواج وجود دارد. آیا ازدواج، خوف وقوع در معصیت را از بین می‌برد. آیا فردی که ازدواج کرده است خوف وقوع در معاصی مرتبط با غریزه جنسی را ندارد.

هرچند تأثیر ازدواج در تسهیل کنترل نفس و شهوت قابل انکار نیست، اما حقیقت این است که نمی‌تواند نسبت به ترک این قبیل معاصی اطمینان بخش باشد. خوف وقوع در معصیت همان‌طور که قبل از ازدواج وجود دارد بعد از ازدواج نیز همراه انسان است. ترس، درجات گوناگونی دارد و معین نشده است که کدام درجه از خوف در این حکم دخالت دارد. نتیجه اینکه تعریف مقدمه واجب، بر ازدواج منطبق نیست تا این مسئله یکی از مصادیق مقدمه واجب تلقی شود. هرچند که حتی در صورت صدق مقدمه بر ازدواج نیز وجوب شرعی آن، امر مسلمی نیست. برخی از دانشیان علم اصول (اصولیون) فقه معتقدند که مقدمه واجب، وجوب شرعی ندارد و تنها لزوم عقلی دارد (مظفر، ۱۴۲۶ ه.ق)، اما با توجه به اینکه وجوب ازدواج، ارتباطی به بحث مقدمه واجب ندارد، لزومی به ذکر آن مباحث نیست.

۳. دلایل عدم وجوب ازدواج

۳-۱. دلایل عدم وجوب ازدواج در قرآن

خداوند در آیه ۲۵ سوره نساء می‌فرماید: «ذَلِكَ لِمَنْ حَشَى الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ؛ این اجازه (ازدواج با کنیزان) برای آنهاست که از نظر غریزه جنسی شدیداً در زحمت باشند و اگر خودداری کنید (از ازدواج با آنان) برای شما بهتر است و خداوند آمرزنده و مهربان است». در این آیه، ازدواج با کنیز مقید به دو امر عجز از ازدواج با زن آزاد و ترس

از وقوع در حرام است. در نتیجه با وجود دو شرط مذکور، ازدواج با کنیز حلال است، اما در ادامه فرموده است: «خودداری از ازدواج با کنیز بهتر است».

آیه شریفه از دو نظر می‌تواند مورد توجه قرار می‌گیرد: نخست اینکه، براساس بررسی نگارنده، هیچ کدام از فقها از این آیه، وجوب ازدواج با کنیز را استنتاج نکرده‌اند با اینکه آیه شریفه در صورت خوف وقوع در معصیت ازدواج با کنیز را مطرح و از صیغه امر استفاده کرده است: «فانکحوهن»، اما استنباط فقها از آیه شریفه، جواز ازدواج با کنیز است (ر.ک.، مقدس اردبیلی، بی‌تا). دوم اینکه، در خود آیه شریفه بعد از بیان ازدواج با کنیز در صورت ترس از وقوع در حرام فرموده است: «خودداری از ازدواج با کنیز بهتر است». بدیهی است که اگر ازدواج در فرض خوف وقوع در معصیت واجب باشد خودداری از ازدواج با کنیز به معنای ترک واجب و معصیت است، اما در آیه شریفه از آن تعبیر به خیر کرده است که به روشنی دلالت بر عدم وجوب ازدواج می‌کند.

۳-۲. توجه به مصالح اجتماعی

توسعه روابط اجتماعی و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن نسبت به رفتارهای فردی از ویژگی‌های برجسته دوران معاصر است. روابط فرد و جامعه به‌گونه‌ای تنظیم شده است که رفتارهای فردی در بازه زمانی بسیار کوتاه، بازتاب‌های اجتماعی قابل توجهی دارند، آن‌چنان که مناسبات اجتماعی در رفتارهای فردی نقش تعیین‌کننده‌ای دارند. ازاین‌رو، رفتار فردی صحیح یا غلط بر زندگی میلیون‌ها انسان تأثیر مثبت یا منفی می‌گذارد. ازدواج نیز با اینکه قراردادی اجتماعی است که بین دو نفر منعقد می‌شود، حوزه نفوذ و تأثیر آن و روابطی که بین افراد مختلف ایجاد می‌کند فراتر از دو طرف عقد است. بنابراین، نهاد ازدواج به‌ویژه در نوع عقد دائم، نقش قابل توجهی در تنظیم روابط اجتماعی و رشد و تعالی جامعه و تنزل و انحطاط جامعه ایفا می‌کند. ازدواج به‌هنگام و با رعایت شرایط، زمینه رشد و تعالی اخلاقی، فرهنگی و اقتصادی جامعه را فراهم می‌کند و اگر ناموفق باشد باعث اختلاف، طلاق، عدم تربیت صحیح فرزندان و... می‌شود و زمینه مشکلات اخلاقی و فرهنگی زیادی را برای افراد مرتبط با طلاق و پیکره اجتماع فراهم می‌کند.

با توجه به اینکه شیوه متعارف ازدواج در جامعه ایران ازدواج دائم است و از طرفی، اطلاق فتوا به وجوب نکاح بر کسی که به دلیل نداشتن همسر، خوف وقوع در گناه را دارد یا به گناه می‌افتد شامل دختران و پسران تازه بالغ نیز می‌شود، از فتوای مذکور چنین برداشت می‌شود که حتی پسر نوجوانی که در سن سیزده سالگی به بلوغ رسیده و به‌طور طبیعی احتمال و ترس از ارتکاب معصیت به دلیل نداشتن همسر را دارد، واجب است ازدواج کند؛ یعنی بر تمام افرادی که تازه به سن بلوغ می‌رسند با توجه به اینکه خوف وقوع در معصیت را دارند ازدواج واجب است. براساس پژوهش‌های نوین، سن طبیعی بلوغ جنسی در پسران ۱۲ سال است و بلوغ در چنین سنی طبیعی تلقی می‌شود (زکایی و همکاران، ۱۴۰۲). آیا نوجوان در چنین سنی شرایط تشکیل خانواده و پذیرش مسئولیت آن را دارد؟ آیا در چنین سنی که فرد درک درستی از زندگی مشترک و تشکیل خانواده ندارد، اما با توجه به شرایط امروز و تسهیل گناه و معصیت، تحت فشار جنسی قرار دارد، می‌توان گفت که یکی از تکالیف شرعی بر عهده او این است که ازدواج کند؟.

با توجه به اینکه عقل، یکی از منابع مهم احکام فقهی است (مظفر، ۱۴۲۶ ه.ق)، مصالح و تبعات ازدواج در فرض مذکور باید با سنج و میزان عقل با مراجعه به آمار، تحقیقات علمی و واقعیات میدانی ارزیابی و بازخوانی شود. براساس آمار، شاخص نسبت طلاق به ازدواج که در سال ۱۳۸۵، ۱۲ واقعه طلاق به ازای یکصد واقعه ازدواج بوده است در سال ۱۳۸۹ به ۳۳ واقعه طلاق و در دو ماه ابتدایی سال ۱۴۰۲ به بیش از ۴۷ واقعه طلاق افزایش پیدا کرده است (کرد زنگنه و قاسمی اردهایی، ۱۴۰۲). این آمار ازاین‌رو قابل توجه است که تحقیقات بسیاری از وجود رابطه بین طلاق با اعتیاد، بزهکاری، خودکشی، روان‌پریشی و... حکایت دارد (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۰). دراین‌میان، فرزندان طلاق و زنان مطلقه، آسیب

بیشتری می‌بینند؛ عدم توانایی اقتصادی زنان مطلقه برای تأمین نیازهای مالی خود و فرزندان و مواجهه آنها با محرومیت اقتصادی شدید، از نظر روانی، احساس افسردگی و از نظر فیزیولوژی، افزایش استفاده از داروهای آرام‌بخش و به خطر افتادن سلامتی آنها را به دنبال دارد (کرد زنگنه و قاسمی اردهایی، ۱۴۰۲).

امروزه با توجه به بلوغ زودرس، عدم درک درست از زندگی مشترک و عدم مسئولیت‌پذیری نوجوانان، ازدواج در سنین نوجوانی یا در سنی که فرد از نظر شخصیتی و مسئولیت‌پذیری آمادگی ازدواج را ندارد، به‌ویژه وقتی به صورت وظیفه‌ای شرعی مطرح شود، علاوه بر افزایش فزاینده آسیب‌های مذکور باعث بازتاب تصویری غیرمنطقی از فقه می‌شود. فقه شیعه در مقایسه با سایر مذاهب فقهی، مفتخر به پویایی، روزآمدی و توجه به اقتضائات زمان و مکان است. ازاین‌رو، یکی از شرایط مهم مرجع تقلید، در قید حیات و زنده بودن در زمان مکلف شدن مقلد است و تقلید ابتدایی از میت جایز نیست (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۹ ه.ق، ۱۷/۱؛ موسوی خمینی، ۱۴۳۴ ه.ق، ۹/۱). تراث ارزشمند و غنی فقه امامیه، حاکی از توجه شایسته فقهای شیعی به شرایط و تغییرات زمان و مکان و تأثیر آنها در شناخت موضوع و استنباط حکم شرعی است. بنابراین، بایسته است که در مقام افتای لوازم اجتماعی و تبعات و مفاسد مترتب بر اجرای فتوا مورد تأمل قرار گیرند.

با توجه به اینکه شرایط جوامع امروزی نسبت به ادوار پیشین تفاوت زیادی دارد، نمی‌توان شرایط امروز را با دوران سابق مقایسه کرد. در آن دوران، علاوه بر اینکه به‌طور عمومی زمینه عفت و رعایت تقوی در جامعه فراهم بوده است، افراد از زمان بلوغ، توانایی و قدرت تشکیل خانواده را داشتند. برای مثال، یک جوان پانزده ساله می‌توانست مسئولیت زندگی را بر عهده بگیرد و زندگی مشترک خود را آغاز کند. بنابراین در دوران گذشته (برای مثال زمان علامه حلی) وجوب ازدواج برای کسی که به دلیل نداشتن همسر، ترس از ارتکاب حرام داشت، در آن زمان فتوایی موجه و مطابق با شرایط عصر بوده است، ولی استمرار آن در زمان حاضر نیازمند بازاندیشی و توجه به اقتضائات روز و توجه دادن مقلدین به سایر شرایط است.

با توجه به آنچه بیان شد می‌توان گفت: سه دلیل برای اثبات عدم وجوب ازدواج، قابل طرح است، هر چند مناقشه در آنها امکان داشته باشد، اما نکته‌ای که توجه به آن لازم است این است که در بخش اول مقاله، دلایل وجوب ازدواج مورد مناقشه قرار گرفت و در این فرض که بر وجوب ازدواج دلیلی نباشد، وجوب ازدواج ثابت نخواهد بود و لازم نیست که حتماً دلیلی بر عدم وجوب ازدواج اقامه شود. ازاین‌رو، اشکال در دلایلی که در این بخش اقامه شد نمی‌تواند خللی به نتیجه وارد نماید و مناسب است که در ادامه پژوهش، ادله فقهاتی بررسی شود و به تعبیر دیگر این مسئله با توجه به اصول عملیه مورد بررسی قرار گیرد.

۴. بررسی حکم ازدواج با استناد به اصول عملیه

در بخش اول پژوهش حاضر ادله نظریه وجوب ازدواج در صورت ارتکاب یا ترس از ارتکاب حرام مورد مناقشه قرار گرفت و دلیلی که حاکی از وجوب ازدواج باشد، یافت نشد. همچنین دو دلیل بر عدم وجوب ازدواج مطرح شد که با اغماض از آنها، با توجه به اینکه دلیلی بر وجوب ازدواج وجود ندارد، لازم است ادله فقهاتی و اصول عملیه آن بررسی شود. شک در وجوب ازدواج از موارد شبهه حکمیّه وجوبیه است. هرچند حاکمیت اصل برائت یا اصل احتیاط در مورد شبهات تحریمیه محل نزاع جدی میان اخباریون و اصولیون است (انصاری، ۱۴۲۴ ه.ق، ۲۰/۲)، اما شبهات وجوبیه براساس نظر مشهور اصولیون و اخباریون مجرای برائت است (انصاری، ۱۴۲۴ ه.ق، ۱۴۲/۲). همان‌طور که در مباحث اصولی به صورت مفصل تبیین و اثبات شده است، ادله احتیاط از جمله قاعده وجوب دفع ضرر محتمل نمی‌تواند با ادله برائت تعارض کند (آخوند خراسانی، ۱۴۰۹ ه.ق). بنابراین، حتی اگر دو دلیل مطرح شده برای اثبات نظریه عدم وجوب مورد خدشه و نقد قرار گیرد باتوجه به فقدان نص باید به اصل برائت، تمسک و وجوب مشکوک را نفی کرد.

نتیجه‌گیری

در صورتی که نداشتن همسر منجر به انجام گناه یا ترس از انجام گناه شود، وجوب ازدواج از مسائلی فقهی است که از چند قرن پیش، در فقه امامیه مطرح شده و مورد پذیرش اغلب فقیهان متأخر و معاصر قرار گرفته است. موافقان با این نظریه برای اثبات آن به ادله نقلی و عقلی استناد نموده‌اند. در پژوهش حاضر تلاش شد این مسئله با مراجعه به سنجه‌های معتبر فقهی و همچنین توجه به ابعاد اجتماعی آن واکاوی شود.

به نظر می‌رسد ادله‌ای که برای اثبات وجوب نکاح در صورت ارتکاب گناه یا ترس از ارتکاب گناه به دلیل نداشتن همسر مطرح شده است، قابل مناقشه است و دلیلی بر وجوب ازدواج به شرط ترس از ارتکاب معصیت یافت نشد. علاوه بر اینکه با تکیه بر برخی آیات قرآن و بررسی مفاسد و تبعات ازدواج بدون داشتن شرایطی مانند مسئولیت‌پذیری فرد، به‌ویژه در سنین ابتدایی بلوغ، می‌توان دلایل قرآنی و دلیل عقل را از ادله عدم وجوب ازدواج به‌ویژه ازدواج دائم قلمداد کرد.

حتی اگر هیچ دلیل روشنی درباره این مسئله وجود نداشته باشد و نوبت به اجرای اصول عملیه برسد، اصل برائت از وجوب مشکوک پیاده خواهد شد. این مسئله از منظر فقه فردی، مورد توجه فقها قرار گرفته است. از این زاویه، ازدواج به مثابه رفتار فردی مکلف برای برون‌رفت از چالش‌های غریزه، در نظر گرفته می‌شود درحالی‌که ازدواج علاوه بر بعد فردی، به صورت ذاتی، کارکردهای مهم اجتماعی دارد؛ براین اساس باید موضوع احکام شرعی قرار گیرد. احتمال دارد فقها نیز قائل به اطلاق این فتوا حتی در مورد تازه بالغین نباشند و مسئله را به وضوح آن واگذار کرده و مقید به داشتن سایر شرایط نکرده باشند، ولی چنین تعبیری می‌تواند موجب سوء برداشت شود.

پیشنهادهای پژوهشی

مباحث فقه خانواده از منظر فقه فردی توسط فقها بررسی شده است. به نظر می‌رسد واکاوی مباحث فقهی (به‌ویژه فقه خانواده) از منظر فقه اجتماعی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر دارد. بنابراین، پیشنهاد می‌شود سایر فروع و احکام فقه خانواده از منظر فقه اجتماعی بازپژوهی شود.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

نویسندگان تأکید می‌کنند که کلیه اصول اخلاقی در انجام و انتشار این پژوهش رعایت شده است. این موضوع توسط تمامی نویسندگان تأیید شده است.

عدم سوء رفتار علمی

مواردی مانند جعل داده‌ها، تحریف نتایج، سرقت ادبی و هرگونه رفتار غیراخلاقی دیگر در این پژوهش به‌طور جدی پرهیز شده است.

مشارکت نویسندگان

کلیه مراحل طراحی پژوهش، نگارش مقاله و ویرایش نسخه‌های نهایی توسط نویسنده مقاله انجام شده است.

تعارض منافع

نویسندگان عدم وجود تعارض منافع (Conflict of Interest) را در ارتباط با این پژوهش اعلام می‌کنند. به عبارت دیگر، هیچگونه منافع مالی یا شخصی که بر نتایج تحقیق تأثیرگذار باشد، وجود نداشته است.

حامی مالی

این پژوهش بدون دریافت هرگونه حمایت مالی از سازمان‌های دولتی، تجاری یا غیرانتفاعی انجام شده است.

سپاسگزاری

نویسنده مقاله، از گروه آموزشی فقه و حقوق اسلامی دانشگاه شیراز که حامی معنوی پژوهش حاضر بودند، قدردانی می‌کند.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۸۲). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. قم.
- ابن حمزه، محمد بن علی (۱۴۰۸ ه.ق). *الوسيلة الى نيل الفضيلة*. قم: مکتبه آیت الله العظمی المرعشی النجفی رحمته الله علیه.
- آخوند خراسانی، محمدکاظم (۱۴۰۹ ه.ق). *کفایه الاصول*. قم: مؤسسه آل البيت عليه السلام.
- اراکي، محمدعلی (۱۴۱۴ ه.ق). *المسائل الواضحه*. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه.
- انصاری، مرتضی (۱۴۲۴ ه.ق). *فرائد الاصول*. قم: مجمع فکر اسلامی.
- بروجردی، سید حسین (۱۳۹۲). *توضیح المسائل (بروجردی)*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه.
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری (بی‌تا). بازیابی از پرسش و پاسخ (ازدواج و زناشویی). تاریخ مشاهده: ۱۴۰۳/۴/۳۰. <https://www.leader.ir>
- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۲ ه.ق). *هدایه الامة الى احکام الائمة - منتخب المسائل*. مشهد: مجمع البحوث الاسلامیه.
- حسینی سیستانی، سید علی (۱۳۹۳). *توضیح المسائل (سیستانی)*. قم: بی‌نا.
- حلی (فخرالمحققین)، محمد بن حسن (۱۳۸۷). *ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد*. قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- خوبی، سید ابوالقاسم (۱۴۲۲ ه.ق). *توضیح المسائل (خوبی)*. قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخویی.
- زکایی، زهرا، اسکندری، زهره، میر معزی، سید مسعود، و سنگاری، ماندانا (۱۴۰۲). بررسی فعالیت بدنی و وضعیت تغذیه در کودکان دارای بلوغ زودرس. *نشریه پژوهش در تغذیه ورزشی*، ۱(۲)، ۲۱-۳۲.
- شیرازی، سید موسی (۱۳۸۸). *توضیح المسائل*. قم: سلسبیل.
- شیرازی، سید موسی (۱۴۱۹ ه.ق). *کتاب نکاح (زنجانی)*. قم: مؤسسه پژوهشی رأی پرداز.
- شیخ صدوق، ابن بابویه (۱۴۱۵ ه.ق). *المقنع*. قم: پیام امام هادی عليه السلام.
- شیخ طوسی، محمد بن حسن (۱۳۸۷). *المبسوط*. تهران: مکتبه المرتضویه.
- طباطبایی یزدی، سید محمدکاظم (۱۴۱۹ ه.ق). *العروة الوثقی فیما تعم به البلوی (المحشی)*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۹۰). *المیزان فی تفسیر القرآن*. بیروت: مؤسسه العلمی للمطبوعات.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تهران: ناصر خسرو.
- عاملی، حسن بن زین الدین (بی‌تا). *معالم الدین و ملاذ المجتهدین*. قم: مؤسسه الفقه للطباعة والنشر.
- عاملی، شهید ثانی (۱۴۱۰ ه.ق). *الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة (المحشی-کلانتر)*. قم: کتابفروشی داوری.
- عاملی، شهید ثانی (۱۴۱۳ ه.ق). *مسالك الافهام الى تنقیح شرایع الاسلام*. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۰ ه.ق). *ارشاد الاذهان الى الاحکام الایمان*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ ه.ق). *قواعد الاحکام*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ ه.ق). *تحریر الاحکام الشرعیة علی مذهب الامامیه*. قم: مؤسسه الامام الصادق عليه السلام.
- علوی گرگانی، سید محمدعلی (۱۳۸۷). *توضیح المسائل*. قم: دفتر حضرت آیت الله علوی گرگانی.
- فاضل لنکرانی، محمد (۱۴۲۶ ه.ق). *توضیح المسائل*. قم: امیرالعلم.
- فاضل مقداد (۱۳۷۳). *کنز العرفان فی فقه القرآن*. تهران: مرتضوی.
- قمی، علی بن ابراهیم (۱۳۶۳). *تفسیر القمی*. قم: دار الکتاب.
- کاظمی خراسانی، محمدعلی (۱۴۲۴ ه.ق). *فوائد الاصول*. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
- کاظمی، جواد بن سعد (بی‌تا). *مسالك الافهام الى آیات الاحکام*. تهران: مرتضوی.
- کرد زنگنه، جعفر، و قاسمی اردهایی، علی (۱۴۰۲). پیامدهای طلاق برای زنان مطلقه با تأکید بر تفاوت‌های اجتماعی-جمعیتی مرتبط با

- آن؛ مطالعه‌ای در شهر اهواز. نشریه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۳۵ (۱۸)، ۳۹۲-۳۶۳.
- کلانتری، عبدالحسین، روشن فکر، پیام، و جواهری، جلوه (۱۳۹۰). مرور نظام‌مند تحقیقات انجام شده در ایران با تأکید بر ملاحظات جنسیتی. نشریه زن در توسعه و سیاست، ۳ (۹)، ۱۳۱-۱۱۱.
- محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ ه.ق). شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام. قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- محقق سبزواری، محمدباقر (۱۳۸۱). کفایه الفقه. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- مظفر، محمدرضا (۱۴۲۶ ه.ق). اصول الفقه. قم: بوستان کتاب.
- مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۰ ه.ق). المقنعه. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- مقدس اردبیلی، احمد بن محمد (بی تا). زبده البیان فی احکام القرآن. تهران: المکتبه الجعفریه لاحیاء آثار الجعفریه.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱). تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۴ ه.ق). کتاب النکاح (مکارم). قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام.
- منتظری، حسینعلی (۱۴۱۵ ه.ق). نهاییه الاصول. قم: نشر تفکر.
- موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۳۹۲). توضیح المسائل. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمته الله علیه.
- موسوی خمینی، سید روح‌الله (۱۴۳۴ ه.ق). تحریر الوسیله. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
- نجفی، محمد حسن (۱۴۰۴ ه.ق). جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۳۹۰). توضیح المسائل (هاشمی شاهرودی). قم: بنیاد فقه و معارف اهل بیت علیهم السلام.